

Дати

Миколі Григоровичу Жулинському – 65 років. Знаємо, ювіляр не любить круглих дат і зазвичай утікає від них на свою рідну Рівненщину, в село Новосілки Демидівського району, в село, що розташоване на березі річки Стир: тут минуло його дитинство, що випало на часи воєнного лихоліття, з якими пов'язаний батьків полон, голод і холод, злигодні багатодітної сім'ї, коли весь тягар виховання синів ліг на материнські плечі... Сьогодні в Новосілках на високому березі височіє красуня церква, будівництво якої почато з ініціатииви М.Г. Жулинського, церква, в підвалини якої клали цеглу найзнаменитіші сини й доньки України, церква, яку освячував патріарх усієї Русі-України Філарет. Дорогою на батьківщину М.Г. Жулинський неодмінно заїжджає до міста Дубно, почесним громадянином якого він є, аби відвідати фортецю, не без його участі врятовану від руйнування й забуття (до таких належить і фортеця в Хотині та багато інших не менш значимих пам'яток). Скрізь – і в рідному селі, і в інших містах та містечках – М.Г. Жулинського радо зустрічають і дякують за підтримку, за внесок у збереження мистецьких і

архітектурних цінностей України.

Доробок академіка М.Г. Жулинського як літературознавця дивує своїм розмахом і викликає запитання: коли він встигає писати статті, книжки, вести щотижневі передачі на радіо, відвідувати театральні прем'єри, вернісажі, коли встигає давати інтерв'ю, виконувати нелегкі обов'язки народного депутата, голови численних комітетів, фондів і комісій – і при цьому залишається бадьорим, веселим, усміхненим, відкритим до жарту й дотепу. Ніхто не дасть відповіді на них, навіть сам ювіляр. Хіба що розведе руками, мовляв, треба, а що поробиш? І, мабуть, це й буде єдино правильна відповідь, єдино правильна позиція, бо М.Г. Жулинський розуміє, скільки ще треба здійснити, скільки написати, скільки зробити для української культури, розповісти про неї, скільки забутих імен повернути народові. Бо М.Г. Жулинський вірить у велич і неповторність нашої пісні, нашого слова, вірить у самобутність нашого національного світобачення.

Отож із ювілеєм Вас, дорогий Миколо Григоровичу! Щастя, здоров'я Вам і наснаги!

Микола Жулинський

ВІДКРИВСЯ ПТАХОМ, ЛЮДЯМ І РОСЛИНАМ... ДЕСЯТЬ РОКІВ БЕЗ ЄВГЕНА ГУЦАЛА

Нема серед живих Євгена Гуцала з липня 1995-го, а голос його чується.

“Так дивно — ходити отут сьогодні й намагатись почути твій учорашній голос. Мовби від нього мав зостатися слід. У пам'яті молочного повітря, у пам'яті луку, звивистих берегів. Лише, здається, треба добре прислухатись, треба вміти почути”.

Слово і Час. 2005. №8

Це його, Гуцала Євгена, неповторна інтонація, його настрої із елегійного етюда “Голос чується”, нав'язаний, я певен, лугом за Ірпінським будинком творчості, звивистими берегами річки Ірпінь, тишею, що бриніла ніжним щемом вчорашніх почуттів...

Як часто я згадую той сонячний весняний день 1983 року, коли ми лежали разом на свіжій густій траві на березі Ірпеня і говорили. Вірніше, я намагався розговорити Євгена Гуцала, а він захищався від серйозної розмови про свою творчість, про літературу взагалі жартом, часом доволі саркастичним — не любив відкриватися, бо вважав, що у своїй творчості він достатньо відвертий, сповідально щирий... Там і шукайте, мовляв, мене, справжнього. Але поволи розговорилися, бо ж ми обоє із того воєнного дитинства, куди Євген Гуцало так часто “повертався” у своїх новелах, оповіданнях, повістях. Із тієї холодної й голодної пори, де тільки книжка відкривала інший світ, далекий, часто казковий, романтичний, з особливими героями і пригодами... Уява вихоплювалася за сторінки цих читаних-перечитаних книг, позичених у шкільній бібліотеці, і так хотілося перенестися в інші світи і там зажити іншим переживанням своєї долі.

Не знаю, чи тоді Євген Гуцало вже написав вірш “Собачий бубон”, який увійде до збірки “Живемо на зорі” 1984 року, але я читав його згодом і наче все це — триструнна балалайка, мандоліна “на чотири здвоєні струни” і глухий гук бубна “голосом убитого собаки” — долидало з мого села.

То дитинство повоєнне було
в синій бубон на обоє рук,
і собача шкіра говорила,
напнута на липовий обруч.

Певен, до кінця його коротких днів стояла в пам'яті зоря на милицях, зіпершись на милиці, у плачі, “в білі забинтовані бинти”, слухала отой собачий мотив, бубоніння бубонців зі снарядів, брязкалець із патронів, дивилася, як під цю гарківливу музику “дівчата-перестарки одна одну у танку вели”...

...Ми лежали на ірпінському лузі і згадували наше повоєнне дитинство, наші дитячі ігри, серед яких “гра у войну” була найпопулярнішою. Ми тоді жили тією війною в ярах і бур'янах, у повоєнних полях і цвинтарних кущах.

Наші ігри дитячі — в вінках із кульбаби й латаття,
наші ігри дитячі — в вінках із патронів та гільз.
Наші ігри дитячі — вишневе заплакане свято,
наші ігри дитячі — вишневий заплаканий біль.

Звідти, з тієї повоєнної весни, коли “за кожним проліском ввижалась міна”, такий чутливий до людського горя і людських радощів голос Євгена Гуцала.

Адже він залишився жити —
бо я на міні проліска не впав,
на міні первоцвіту не спіткнувся....

Він так рано відчув смак і ціну життя, бо перед його очима стояли навіки опечалені солдатські вдови, поодинокі солдати-інваліди, діти-сироти, діти-каліки... Вони мовчали, бо про своє горе якимось не заведено багато говорити на селі — відплакали-відспівали, випили-помовчали, стиснули до невідпусного болю серце — і до вічної праці!

Про цих людей, які не могли, не вміли, не хотіли говорити про себе, і почав розповідати Євген Гуцало. Слава Богу, не він один — були такі ж “діти війни”, як Василь Симоненко, Володимир Дрозд, Валерій Шевчук, Іван Драч, Микола Вінграновський, Ліна Костенко, Григорій Тютюнник, Борис Олійник, Віктор Близнець... Були “шістдесятники”, ті, хто вдихнув у закуту в панцир декларативної ілюстративності та ідеологічно “закроєного” монументалізму літературу свіжий подих народного українського слова, хто розпочав говорити своїм, індивідуальним голосом про звичайну людину так, щоб вона себе в цьому голосі почувала, щоб впізнала свою мову, своє життя, свій світ.

Слово і Час. 2005. №8

Працьовиті й уперті ті “шістдесятники” — діти війни. Хочуть багато знати, хапають перші ковтки весняного подиху “хрущовської відлиги”, читають запоем зарубіжну літературу й шукають свій стиль, свою образну систему, свій індивідуальний голос. Ловлять свою інтонацію, перевіряють її на народний слух. Уникають важких, застиглих літературних форм, усталених концепцій, “напрацьованих” сюжетів і монументальних характерів. Усвідомлюють, що необхідно відкрити справжній — внутрішній — зміст українського слова, а для цього слід володіти особливим чуттям народної мови, “впіймати” свою інтонацію образного самовираження.

І це Євгенові Гуцалу вдалося. Вірніше, судилося. Бо зумів вслухатися в невимовну гру настроїв природи й переживань людської душі. Він заговорив про українську людину її мовою, тією інтонацією wypowiedання себе, яку звичайна людина чує в собі, але часто не може висловити, не має хисту перетворити в слова. І тоді на допомогу їй приходять такий письменник-характерник, як Євген Гуцало, і виповідає те, що живе в людині, тривожить, мучить, тішить і печалить її душу, що є її внутрішнім, а отже — справжнім Я.

Євген Гуцало не тільки виповів правду сільської людини, а й заступився за неї, відкривши такий багатий світ її почувань, переживань, радощів і страждань, що всім, хто прочитав його першу збірку “Люди серед людей” (1962), розвиднілося на горизонті української літератури. Відкрилася приваблива, обнадійлива перспектива проблемно-тематичного і жанрового-стильового оновлення літератури, бо не лише один Гуцало “заговорив” живою, органічною мовою, яка відзначалася особливим чаром ліричної сповідальності та щирого захоплення світом природи й людської душі.

Поети і прозаїки — “шістдесятники” — йшли в літературу гордо, з почуттям внутрішньої гідності та усвідомлення своєї високої місії; кожен прагнув бути самим собою, вимагаючи від критики бачити саме його відмінність, несхожість.

Уже на початку нашої тодішньої розмови Євген Гуцало наголосив на необхідності говорити “про відмінність індивідуальностей, відмінність психічної структури, відмінність духовної організації”.

Я тоді відчув, що письменник намагався натякнути, що його творчий світ — інший, не такий, як у не менш талановитих митців, осібний, і його новели, оповідання, повісті творяться за іншими, індивідуальними, притаманними лише йому законами:

“Ми позначаємо усе лише словом “талант”: оце — такий талант, оце — такий, а це — вже такий. А в чому ж природа їхньої несхожості і відмінності? Чому подеколи вимагається, щоб талант був не сам собою, а якоюсь своєю подобизною, а то й протилежністю? Такі вимоги — це і нерозуміння природи таланту, й свідоме чи несвідоме намагання загубити його”.

Очевидно, що боротьба за себе, за свою мистецьку автономність була зумовлена отим набридливим, штучним, ідеологічно “вимуштрованим” намаганням офіційної критики обов’язково кудись припасувати кожного письменника: чи до “виробничої проблематики”, чи до “літератури про село”, чи просто до “суворої реалістичної прози”, рідше — до “ліричної прози”. І все це, ясна річ, під ідейно-методологічним ковпаком методу соціалістичного реалізму. Але Євгена Гуцала неможливо було вкласти в те чи інше проблемно-тематичне “прокрустове ложе”; та й жанрово-стильова палітра його творчості не “застигала”, а мовби розплавлялася повсякчасно під гарячим промінням його творчого горіння. Справді, як було означувати проблемними “фішками” такі, скажімо, лірико-поетичні оповідання, як “Осяяння”, “Наодинці з природою” або “В полях”, “Просинець”, “Олень Август”. Це проза, яку не хочеться називати цим словом, як і словом

“текст”, пульсує-бринить звуками, настроями, емоційними “сполохами” подивувань таким живим, повсякчасно змінним, рухливим перетіканням світла, кольорів та їх відтінків у полі та лісі, на землі й у небі, на воді й на траві... Можливо, в цьому невимовному зачаруванні незбагненим світом, у якому людині судилося жити і який не судилося вповні пізнати, і знаходив себе Євген Гуцало. Бо саме “наодинці з природою” він відчував себе вільним, незалежним, щасливим, вихопленим самою долею митця із цього прагматичного світу обов’язків, приписів, зобов’язань, а головне, зазіхань на його творчу свободу.

У передчутті-очікуванні весни я часто перечитую Гуцалову “Прелюдію весни”. Письменник зізнався, що йому давно кортіло описати свої ще зимові, лютневі миті визрівання майбутньої весни, вивісти відчуті-почуті передчуття весни і в природі, і в самому собі: “Природа в людському сприйнятті завжди олюднена, за змінами природи бачаться людські пристрасті й драми. Природа — наче могутнє споконвічне дзеркало, в яке людина дивиться, пізнаючи глибше закономірності свого існування і свою вдачу, передбачаючи фатальну неминучість долі...”

Євген Гуцало прагнув не лише в закуті снігом та морозом дні, наповнені таємничим зародженням нового життя, пізнавати магію оновлення природи — він намагався розмовляти з цим дивовижним світом природи його ж “образною мовою, сповненою таємничої краси”. Водночас душу письменника глибоко травмував отой драматичний дисонанс, який відлунював від зримих і незримих конфліктів — моральних і соціальних, якими сповнене щоденне життя “людей серед людей”.

Кого-кого, але не творчість Євгена Гуцала можна вважати безпроблемною, відчуженою від гострих соціальних напруг сучасності. Він свідомо почав шукати героя “зі світу”, тобто з “чужою” системою індивідуального самовираження, можливо, всупереч бажанню самому від себе образно “виповідатися”, бо ж після появи повістей “Мертва зона”, “Родинне вогнище”, “Сільські вчителі”, “Подорожні” порозуміння з критикою не було. Здавалося б, ці твори, які сам автор відносив до об’єктивної, реалістичної прози, мали б задовольнити офіційну критику, яка не сприймала елементів фантастики, символіки, міфу, алегорії, “надмірного” ліризму, замилювання світом внутрішніх переживань, рефлексій.

У цих повістях Євген Гуцало розкрився як суворий реаліст; його художня реальність зорієнтована на максимально адекватне сприйняття та інтерпретування дійсності, і це, повторюю, йому давалося нелегко. “Здається, я руйнував сам себе і заперечував попереднє своє існування, пишучи “Мертву зону”, “Родинне вогнище” (“Мати своїх дітей”), “Сільські вчителі”. Не скажу, що таке саморуйнування давалось легко, навпаки — важко, бо своїм корінням я був весь у прозі своїй попередній, а до цієї я наче себе силував, навертав”, — признавався Євген Гуцало тоді, весною 1983 року.

Так, ця проза, як і багато новел і оповідань із книг “Яблука з осіннього саду”, “Хустина шовку зеленого”, “Запах кропу”, “Весна високосного року”, “Бережанські портрети”, “Двоє на святі кохання”, “Орлами орано”, “Мистецтво подобатись жінкам”, “Полювання з гончим псом” без особливих застережень слід віднести до реалізму — до його норм і принципів художнього оприявлення дійсності. Але в цій реалістичній прозі не було об’єктивістського відсторонення від живого, вихопленого з душі людської драматизму, а то й трагізму реальної дійсності. Євген Гуцало наче “вдував” у ці реалістичні характери, в душі своїх “звичайних” героїв гаряче тепло співпереживання, запалював видобуту з власної душі іскру любові, співчуття, милосердя, висвітлював їхні душі свічкою доброти й сердечного вболівання за їхню драматичну, зранену війною та повоєнним лихоліттям долю. Так, це був індивідуально нюансований реалізм, але не холодний, ідеологічно уярмлений соціалістичний реалізм, від якого демонстративно

відмежувалися “шістдесятники”. Їм праглося “вписати” людину не стільки в соціально орієнтований світ суспільного життя, скільки відкрити її індивідуальну природу та сенс життя, вивести на космологічний рівень самоусвідомлення як первинної творчої реальності та вищої цінності буття. Тому для Євгена Гуцала, як і для Валерія Шевчука, Володимира Дрозда, Григора Тютюнника, Юрія Щербака, Романа Андріяшика та деяких інших прозаїків, була важливішою не сама дія, не стільки вчинки героя, як переживання цих вчинків, свого досвіду пізнання світу, своєї власної суб’єктивності. Без цього не відбувається самовизначення, тобто не набувається найголовніше — віднайдення свого “я”, його оприлюднення через переживання моральних категорій добра і зла й осягнення вищих моральних цінностей. А для цього необхідна була інша система образного осягнення внутрішнього життя людини, інший жанрово-стильовий інструментарій, здатний вловити й відтворити емоційні хвилі асоціацій, рефлексій, сугестій.

Переживання іншого “я” як особи, як ближнього, творче “вживлення” себе в іншого “я” важило багато для Євгена Гуцала, для “шістдесятників” взагалі, бо допомагало переборювати відчуження української людини від самої себе, від інших людей, остерігало від загрозового процесу національної деперсоналізації, який розгорнув комуністичний режим. Ясна річ, образне вираження буттєвих, екзистенційних питань не відбувається поза сферою громадських проблем і хвилювань, у яких відчувався брак щирої і теплої людяності, чим особливо переймався Євген Гуцало. І хоча часи жорстокого ідеологізму ще не минули, проте для нього це вже не було непереборною перешкодою на шляху культивування нових художніх прийомів і засобів зображення.

Письменникові хотілося не просто вийти за межі реалістичного оповідного ритму розгортання сюжету, хай і з серйозними проблемно-тематичними акцентами, а здійснити новий якісний стрибок у художній світ якогось особливо яскравого, ексцентричного, химерного, вибухово гострого “проявлення” національного характеру.

Першим виразним сигналом творчого “переродження” Гуцала-ліро-романтика, Гуцала-реаліста були його так звані “ексцентричні оповідання” у книзі “Полювання з гончим псом”, серед яких вирізнялися “Звабники і звабниці” та “Жінки є жінки”. Мало хто тоді здогадувався, що письменник готується до створення в цьому жанрі “ексцентричної прози” й глобального роману. “В мене самого спрага і бажання — письма яскравішого, своєріднішого, небувалішого, в чомусь навіть екзотичного, бо рівний і одноманітний потік (досить кваліфікований) набрид, набив оскому. Просто необхідна мистецька сміливість, нешаблонність мислення, нетрафаретність зображення”, — розповідав Євген Гуцало на лузі біля річки Ірпінь.

І письменник переводить свої творчі “стрілки” на третю, після лірико-епічної та суто реалістичної, химерно-гротескную “колію”. І тут багатюща уява й фантазія Євгена Гуцала розкошує на безмежжі усного народного мовлення із вражаючою вигадливістю у творенні порівнянь, загадок, приказок, прислів’їв... Його герой-оповідач Хома Прищепа, цей “найвидатніший характерник колгоспної епохи”, “дивак і характерник, гуманіст і пройдисвіт, ловкач і народний умілець, джигун і мудрець” — химерно-ексцентричне, гротесково-пародійне, іронічно-саркастичне “прощання” зі світом радянсько-комуністичних ілюзій, уявлень, символів, стереотипів, ідеологем...

У першому романі “Позичений чоловік, або Хома невірний і лукавий”, де перед нами й з’являється цей “майстер магічного реалізму” Хома Прищепа, відкривається талант Євгена Гуцала висміяти “звичайне”, традиційне побутописання, збити “оскому” реалістичної оповіді, сюжетного характеротворення та орієнтації на творення образу позитивного героя. Свій бурлескно-травестійний “ключ” застосовує письменник і в наступних романах “Приватне життя феномена” і “Парад планет”, у яких з особливою напругою гіперболізації, пародіювання,

гротеску, містифікації доводиться до абсурду все, чим захоплюється, цікавиться, врешті-решт, живе сучасна людина. Тут і розвінчування культу особи, чудеса народних цілителів, телепатія і телекінез, індійська філософія та східна медицина, різні окультні ритуали та шалені успіхи науково-технічного прогресу...

Не всі потрапили на цей гострий гачок містифікацій, перелицьовувань, пародіювань Євгена Гуцала — годі було сподіватися, що цей “роман з народних уст” з його “ясновидючим, у корінь зрючим, у розумі всемогутим” “народним філософом Хоною Прищепою припав до душі тим, хто дивився на цю трилогію то як на “гопачно-шароварний варіант”, а то як на вираження “блазеньської естетики”. Очевидно, в цій трилогії не збережена естетична співмірність у зображенні всіх тих пригод, дивацтв, чудодійств, які нагромадив письменник, намагаючись довести узвичаєне до абсурду шляхом пародіювання та містифікацій. Але треба цю трилогію сприймати, як визначив сам її автор, у химерно-гротескному ключі, зокрема (і передусім перший роман “Позичений чоловік”) як творчий розвиток української народної сміхової культури з використанням незліченного багатства української фразеології.

...Чи не востаннє я бачив Євгена Гуцала біля Спілки письменників. Вибігав він із редакції “Літературної України”, в якій друкував свої гостропроблемні статті про природу й характер російського імперіалізму та великодержавного месіянізму. Ми зупинилися, розговорилися про російського літератора-публіциста XIX століття М. Шелгунова, зокрема, про його книжку “Очерки русской жизни”, яку я аналізував свого часу в дипломній роботі. Євген Гуцало якраз шукав його статті, у яких емоційно розкривалася природа начебто несвідомого, стихійного прагнення до простору й волі, а насправді, як це обґрунтує Євген Гуцало в статті “Ментальність орди, Або ж творення “євразійського простору””, до загарбання чужих земель і пораблення інших народів. Я пообіцяв принести йому видання цих “Очерков русской жизни” 1895 року, поспіхом попрощалися: “Бувай, старий!” — махнув мені рукою Євген і якимось по-дитячому посміхнувся...

На свято Івана Купала 1995 року Євген Гуцало відійшов від нас — і скільки нас, живих і опечалених його смертю, намагалися почути його вчорашній голос. Мені ж голос Євгена Гуцала чується. Там, на ірпінському березі, у пам’яті весняного повітря, в пам’яті луку, в дзизчанні бджіл... “...Стоятимуть у споминах цей луг і річка й завжди здаватиметься, що можна буде прийти сюди, можна буде почути твій голос”.

Так, голос Євгена Гуцала таки чується — відгомоном того вірша, якого він прочитав мені тоді в Ірпіні:

Печалився і печалюсь сам собою:
чи так в житті живу? чи так в житті я жив?
Мою печаль, немов траву, косою
ніхто ще не косив, і сам я не косив.

Микола Жулинський

